

KERIMA FILAN
(Sarajevo)

O NEKIM MODALNIM ZNAČENJIMA FORME - *MİŞ* U FINITNIM
GLAGOLSKIM OBLICIMA U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU
(u poređenju sa bosanskim jezikom)

1. Brojna se pitanja nameću prilikom kontrastiranja bosanskog i turskog jezika na svim jezičkim nivoima, pa tako i pri konfrontiranju vremenskih glagolskih oblika. Veoma je mal broj onih na koja je, makar i djelomično, dat odgovor.

Jedno od tih pitanja je i uvođenje glagolske forme - *miş* u predikat(e) jedne tekstualne cjeline prilikom prevođenja sa našeg jezika na turski. Pitanje je, naime, kada turski prevodilac u procesu transkodiranja bosanskog iskaza ekvivalentnim smatra turski iskaz čiji predikat mora nositi formu - *miş* koja implicuje određena temporalna ali i, za nas još zanimljivija, modalna značenja, budući da u našem jeziku ne postoji glagol-ko vrijeme ili glagolska forma koja bi opsegom svog semantičkog polja obuhvatila sva, ili bar veći dio značenja turske forme - *miş*. Jer modalnost u semantici podrazumijeva onaj "emocionalni element u značenju",¹ odnosno podrazumijeva stav govornog lica prema onome o čemu saopštava, što se u bosanskom jeziku, za razliku od turskog, ne može izraziti samim gramatičkim vremenom bez odgovarajućih modalnih leksema.

2. Prilikom analize značenja i funkcija forme - *miş* treba imati u vidu dva važna momenta:

a) genezu forme koja je odredila njena značenja u savremenom turskom jeziku,

b) kao sastavni dio predikata forma - *miş* utječe na formiranje semantičkog polja dotičnog glagolskog oblika (pa samim tim i na značenje cijelog iskaza).

Forma - *miş* izvodi se iz glagolskog participa na - *miş* kojemu se, kao i svim glagolskim participima u turskom jeziku, imanentne kategorija temporalnosti i kategorija modalnosti.

¹ Kristal, Dejvid, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, 1988, 151.

2.1. Što se modalnih značenja tiče, ona se manifestiraju kao objektivna modalnost i kao subjektivna modalnost.²

Modalna značenja forme *-miş* proizilaze iz njene bitne karakteristike: *invarijantno značenje ove forme nije u vezi sa radnjom kao takvom*.³ Odsustvo akcije u semantici ove forme otvorilo je mogućnost njene modalne transformacije⁴ u pravcu označavanja samoga rezultata a ne i procesa označene akcije.⁵ Stoga će govorno lice u aktu komuniciranja izabrati formu *-miş* u predikatu svog iskaza onda kada nije upućeno u tok, u proces radnje o kojoj saopštava nego o njoj zna jedino na osnovu postojećih rezultata. A znanje o jednoj radnji na osnovu njenih rezultata podrazumijeva dvoje:

- a) govorno lice samo izvodi zaključak o nekoj radnji,
- b) govorno lice o radnji saznaje od nekog drugog lica (koje je obično upućeno u proces radnje).

U ovom drugom slučaju govorno lice postaje sekundarni izvor informacije. Ovako upotrijebljena forma *-miş* dobija značenje *tradiranja*⁶.

Subjektivna modalnost iz objektivne proizilazi na sljedeći način: ako govorno lice formom *-miş* označava radnju o kojoj saznaje naknadno, ono zbog svoje neupućenosti u njen proces može imati odnos sumnje ili

² O ovim značenjima turskog participa uopšte, a naročito participa na *-(y)ecek* vidjeti u radu E. Čauševića "Semantička analiza intencionala futura u savremenom turskom jeziku", *POF XXXII-XXXIII*, 1982/83. (1984), 27-50.

³ Grunina, E.A. "O sintaksičeskome vremenu", u *Turcologica*, 1986. K vos' midesjatiletiju akademika A.N.Kononova, D.M.Nasilov Leningrad, 1986, 89.

⁴ Isto.

⁵ Oznaka procesualnosti u ovom obliku može biti do te mjere potisnuta da se čak formom *-miş* može označiti samo osobina subjekta, odnosno materijalni rezultat koji karakterizira subjekat. Upravo je zbog toga vrlo izražena i atributivna funkcija glagolskog participa na *-miş*. Naime, particip kao vrsta riječi "označava reč izvedenu iz glagola i upotrebljenu kao pridev" (Kristal, 181). Kako je glagolski particip izveden iz glagola, u njemu je radnja sadržana, iako u stanju primirenosti. Dodavanjem glagola *imek (biti)* na particip vrši se opisivanje u njemu sadržane radnje, npr. *yazmış = onaj koji piše; yazmış+ım yazmışım = ja sam onaj koji piše, --- ja pišem*. Upotrijebljen kao pridjev, particip dolazi ispred imenice i ponaša se kao običan pridjev (ostaje nepromjenljiv). Ovakvu konstrukciju na naš jezik prevodimo odnosnom rečenicom: *yazmış adam = čovjek koji je (na)pisao*. U ovoj konstrukciji turski particip može ostati usamljen ukidanjem korelata tj. imenice sa kojom tvori atributivnu konstrukciju. Tada sam particip ima funkciju imenice koja se može deklinirati i primiti pluralni ili posvojni sufiks: *yazmış-lar = oni koji su (na)pisali; yazmışlar-a = onima koji su (na)pisali*.

⁶ Ovo značenje forme *-miş* Kissling objašnjava na sljedeći način: ako je osoba A vidjela Ahmeda kako dolazi, na pitanje osobe B da li je došao Ahmed, odgovorit će *Ahmet geldi (Ahmed je došao)* Upotrijebit će, naime, perfekt određeni ili perfekt na *-di* koji označava upućenost govornog lica u proces radnje po kojoj saopštava. Ali ako ovu informaciju osoba B prenosi osobi C, ona mora reći *Ahmet gelmiş. (Kissling, 411)*.

nevjerovanja u vršenje ove radnje.⁷ Dakle, ovakav subjektivni odnos govorno lice u turskom jeziku mora izraziti formom - *miş* (koja može biti potpomognuta i odgovarajućim leksičkim sredstvima). Stoga rečenica *Ahmed je došao* prevedena na turski jezik perfektom neodređenim (*Ahmet gelmiş*) označava sljedeće:

- a) govorno lice saopštava o radnji u čiji proces nije lično upućeno
- b) govorno lice saopštava o radnji u čije odvijanje nije sigurno (*Ahmed je navodno, izgleda, možda došao*), ili pak sumnja u (iz)vršenje naznačene radnje (*Ahmed je tobože došao*).⁸

2.2. Što se tiče temporalnih značenja glagolskog participia na -*miş*, on pripada prošloj vremenskoj sferi. Zbog toga i može služiti za izvođenje prošlog gramatičkog vremena, perfekta neodređenog, pa bismo značenja gore navedenog primjera *Ahmet gelmiş* mogli dopuniti i ovim:

- c) govorno lice saopštava o radnji koja pripada prošloj vremenskoj sferi.⁹

2.3. Kako se složena glagolska vremena tvore dodavanjem perfekta glagola *imek* (biti) na neki od participia (-*(i)yor*, -*r*, -*miş*, kao i na perfekt na -*di*), semantika ovih vremena formira se kombiniranjem temporalnih i modalnih značenja participia i perfekta pomoćnog glagola.

Ako se ovakvo složeno glagolsko vrijeme tvori pomoću neodređenog perfekta glagola *imek* (forma *imiş*), onda na njegovo semantičko polje imaju utjecaja i modalna značenja ove forme.

2.3.1. Međutim, temporalno značenje forme -*miş* može ali i ne mora biti uključeno u ovakvim kombinacijama. Uključivanjem temporalnosti tvore se složena vremena imperfekta na -*irmiş* i imperfekt na -*(i)yormuş* (kao i pluskvamperfekt na -*mişmiş*, oblik sa veoma niskom frekvencijom pojave).¹⁰ Tada rečenica na primjer *Ahmet gelirmiş* znači:

- a) *Ahmed je imao običaj da dolazi (navodno, kažu)*
- b) *Ahmed je imao običaj da dolazi (tobože)*

⁷ O modalnim značenjima participia na -*miş* vidjeti i kod E. Čauševića, navedeni rad, 30-31.

⁸ Subjektivna modalnost može ali i ne mora biti uključena što svakako zavisi od stava govornog lica. Tako navedena rečenica može značiti *Ahmed je tobože došao*, ako to određeni kontekst zahtijeva, ali ovo nije njeno obavezno značenje.

⁹ O značenjima forme -*miş*, odnosno perfekta na -*miş* vidjeti u gramatikama turskog jezika: Kononov, par. 468; Kissling, par. 411; Banguoğlu, 390; Deny, par. 617; Đinđić, par 148-149.

¹⁰ Ovdje je riječ o glagolskim participima na -*r*, odnosno na -*(i)yor* (ovaj drugi uslovno nazivamo participom) iz kojih se dodavanjem prezenta glagola *imek* izvode prezent neodređeni i prezent određeni. Ako se prezent pomoćnog glagola *imek* zamijeni njegovim perfektom, značenja imanentna glagolskim participima pomjeraju se u prošlost.

Ali, ako temporalnost forme *-miş* nije uključena, spomenuta dva glagolska vremena ostaju u sferi sadašnjosti. Formalno nema nikakve razlike između oblika koji pripada prošlosti i onoga koji se odnosi na sadašnjost. Naravno, u ovom su slučaju prezentu imanentna značenja modificirana modalnim značenjima forme *-miş*. Tako osim navedenih prevoda, kada to kontekst zahtijeva, gornja rečenica *Ahmet gelirmiş* može imati i sljedeća:

a) *Ahmed dolazi (kažu, navodno)*

b) *Ahmed dolazi (tobože)*¹¹

Ova osobina forme *-miş*, mogućnost neuključivanja temporalnih značenja, omogućila je njenu upotrebu u predikatu proste imenske rečenice koja se svojim sadržajem odnosi na sadašnju sferu vremena.¹²

3. Kako zapažanja koja ćemo u ovom radu iznijeti imaju za cilj jasnije sagledavanje situacija u kojima turski izvorni govornik mora upotrijebiti formu *-miş* u predikatu, uz poređenje sa načinom saopštavanja takvih situacija u bosanskom jeziku, mi se nećemo zadržavati na podjeli ovih predikata po sferama vremena (sadašnjost, prošlost, budućnost) niti po načinu njihove tvorbe (složena i prosta glagoljka vremena); nas interesuju iskazi sa predikatima koji sadržavaju formu *-miş* (za razliku od onih koji je u svom sastavu nemaju) bez obzira kojim je glagolskim vremenom takav predikat izražen. Stoga će u središtu našeg zanimanja biti modalna značenja ove forme.

Materijal koji nam je mogao poslužiti za ovo istraživanje veoma je ograničen budući da postoji mali broj prevoda sa našeg jezika na turski (kao i obratno). Mi smo se opredijelili za dva romana, *Derviš i smrt Meše Selimovića* i *Na Drini ćuprija* Ive Andrića. Pri izboru tekstova vodili smo računa o tome da budu zastupljena književna djela različite strukture u kompozicionom smislu, odnosno da se u izabranim tekstovima pripovijedanje organizira različito s obzirom na tačku gledišta naratora: dok

¹¹ O ovim glagolskim oblicima, odnosno, o ovom "tipu alternativne paradigme indikativnih glagolskih formi u turskom jeziku" govori E. Čaušević u svom radu pod naslovom *Kontrastivni pogled na kategoriju glagolskog načina u savremenom turskom i srpskohrvatskom jeziku*.

¹² Dosta opširno i detaljno objašnjenje ove upotrebe forme *-miş* dao je Kissling u svojoj *Gramatici* (par. 411). Mi ćemo ga ovdje ukratko prenijeti. Na primjer, ako smo bili u posjeti kod Alija i vidjeli da je Ali bolestan svome sagovorniku ćemo to saopštiti rečenicom *Ali hastadır*. Ako naš sagovornik ovu informaciju prenosi nekom trećem licu, on mora reći *Ali hasta imiş*. Ovdje treba naglasiti da navedeni iskaz ne izražava obavezno modalitet sumnje i nevjerice (osim u slučaju kada to kontekst zahtijeva). Stoga bi bilo nekorektno prevesti ga sa modalnim elementima tobože, navodno i slično. Naime, forma *-miş* ovdje ima funkciju ukazivanja na sekundarnog govornika.

Upravo zbog ovakvog svog značenja forma *-miş* može doći i na particip futura na -ecek, npr. *Ahmet gelecekmış (Ahmed će doći)* ako je govorno lice informaciju dobilo posredno, a ne direktno od učesnika.

u prvom romanu narator pripada svijetu o kojem pripovijeda, u drugom se pripovijedanje vrši sa prostorno-vremenske pozicije koja je izvan opisivanog svijeta.¹³

3.1. U romanu *Derviš i smrt* narator je glavni junak Ahmed Nurudin, šejh mevlevijske tekije u nekoj bosanskoj kasabi. On kazuje ono što lično doživljava, on živi vrijeme i događaje o kojima priča. Ovaj roman predstavlja šejhovu intimnu priču, "zapis njegov o njemu", pa je kazivanje postavljeno u prvo lice jednine. Zbog toga ga doživljavamo ispovijedno i intimno a sve opisane događaje kao stvarne. Pa i doživljaji drugih, njegovih prijatelja i neprijatelja - a svaki je od tih likova doveden do glavnog junaka, do životnog puta Ahmeda Nurudina - pripovijedaju se (najčešće) s njegove, šejhove tačke gledišta, i obojeni su njegovim emocijama. Dakle, ovaj književnoumjetnički tekst možemo ukratko opisati riječima: sačinjavaju ga doživljaji iz vidnog i spoznajnog polja naratora koji je u središtu opisivanog svijeta.

4. Izučavajući iskaze i veće dijelove teksta u čijim se predikatima nalazi forma *-miş*, a koje smo prikupili iz turskog prevoda romana *Derviš i smrt*, uočili smo da se, uopćeno govoreći, zajednička karakteristika svih ovih primjera ogleda u sljedećem: to su oni dijelovi teksta (kraći ili duži) u kojima se kazuju događaji i situacije koji su na bilo koji način izvan vlastitog doživljaja naratora (odnosno junaka koji ih saopštava).¹⁴ Dakle, to su oni dijelovi teksta u kojima se događaji ili situacije saopštavaju *posredno*. Ulogu posrednika između doživljača i čitaoca ima narator (odnosno, u našim primjerima mnogo rjeđe, neki od likova). Tako su ovi događaji saopšteni iz *tuđe pozicije*, prelomljeni su kroz tuđu tačku gledišta, dok je tačka gledišta stvarnog doživljača, (zapravo ona primarna) potisnuta u drugi plan. Kako je u turskom jeziku relevantno da se posredno kazivanje markira gramatičkim sredstvima, ove će tekstualne cjeline u svojim predikatima imati formu *-miş*. U bosanskom jeziku, međutim, koji ne može na isti način diferencirati posredno od neposrednog pripovijedanja, na ovu razliku može uputiti samo širi kontekst. Navest ćemo nekoliko primjera:

a) *U Posavini, na dan kad je zakazana prodaja oduzetih imanja, Hasan je naišao na neočekivanu prepreku. Telal je objavio da će vezirov čovjek, u ime vezira, kupiti sve... (350)*¹⁵

¹³ O strukturi ova dva romana s obzirom na autorsku tačku gledišta vidjeti i kod R. Hadžiefendić, *Turcizmi u funkciji imenovanja likova u "Dervišu i smrti" i "Na Drini ćuprija"*.

¹⁴ U ovom se djelu tačka gledišta naratora smjenjuje sa tačkom gledišta nekog od likova, glavnih ili sporednih. Tako imamo priliku da osjetimo subjektivnu tačku gledišta junaka koji pripovijeda iz svoje pozicije. O ovome vidjeti: Uspenski, 17 i dalje.

¹⁵ Broj iza navedenih primjera označava stranicu na kojoj se nalaze prema sljedećim izdanjima romana i njihovih prevoda: Meša Selimović, *Derviš i smrt*, peto izdanje, Svjetlost, 1968. Sarajevo; Mehmet Selimović, *Derviş ve Ölüm*, Yeryuzu Yayınları, Istanbul, Turčesi: Mahmut Kiratlı; Ivo Andrić, *Na Drini ćuprija*,

Posavina'da zaptedilmiş arazilerin satışlarının yapılacağı gün Hasan, beklenmedik bir güçlükle karşılaşmış. Tellal, orada bulunan bir temsilcinin, satışa çıkarılan arazilerinin tümünün, Valinin adına satın alacağını ilan etmiş. (445)

b) Ubijen je neki putnik, trgovac, sinoć, sad će dovesti i ubicu, uhvatili su ga jutros, sjedio je i pio mimo, kao da nije ubio čovjeka. (63)

Gece tüccar olan bir yolcu öldürülmüş. Bu sabah yakalanan katili şimdi getireceklermiş. Cinayeti işleyen o değilmiş gibi, meyhanede, sakın sakın kafayı çekerken yakalamışlar adamı. (88)

c) Zamijenio sam bolesnog hafiz-Muhameda, pozvao ga je stari Džanić, naš dobrotvor. (14)

Tekkenin koruyucusu olan ihtiyar Caniç, hafiz Muhammed'i yanına çağırmış... (19)

U pogledu prostorne pozicije, narator je u ovom romanu smješten u jednu neimenovanu bosansku kasabu. Njegova vremenska pozicija takođe je precizirana: on je u životnoj dobi četrdesetogodišnjaka. S aspekta našeg zadatka važno je to što pripovijedajući iz ove prostorno-vremenske pozicije narator sve događaje "odmjerava" svojim vlastitim doživljajem.

A kako se doživljaji naratora vezuju za ovu bosansku kasabu, sve što se događa (10) u dalekoj Posavini daleko je i od njegovog ličnog doživljaja (primjer a), pa je u ovom primjeru narator posrednik između čitalaca i stvarnog doživljača Hasana.

Narator je "udaljen" i od događaja opisanog u drugom primjeru (b). O ubistvu koje se zbilo u kasabi "sinoć" i o tome da je ubica uhvaćen "jutros" saznao je narednog dana "na dugom hodniku što obuhvata stari han", i o događaju pripovijeda iz ove prostorno-vremenske pozicije. Naratorova neupućenost u ovom se primjeru jasno vidi i na planu frazeologije. Iz svoje pozicije, spoljne u odnosu na događaj, on saopštava da je ubijen neki, "nepoznati putnik". Ubica mu je takođe nepoznat, "čak mu ni za ime ne smije upitati jer mu ništa ne bi značilo".

U trećem primjeru (c) narator je "najbliži" događaju čak je i neposredni učesnik izuzev u radnji označenoj predikatom *pozvao je*. A pozvao je stari Džanić bolesnog hafiz-Muhameda. Kako u tekstu koji mi čitamo ovu informaciju ne saopštava nijedan od spomenutih likova nego Ahmed Nurudin koji je izvan spomenute radnje, on preuzima tako ulogu posrednika između doživljača i nas.

U prvom je primjeru narator (zapravo, prenosilac informacije koja je predmet našeg zanimanja) udaljen i prostorno i vremenski od događaja.

Savremena književnost naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine u 50 knjiga, Svjetlost, Sarajevo; Ivo Andrić, Drina Köprüsü, 10. Baskı, Sırpeca aslından çevirenler: Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakimoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi tarafından onuncu kez eylül 1977'de yayımlanmıştır, İstanbul.

Primarni izvor informacije je njegov prijatelj Hasan, dakle neposredni doživljač. /D(oživljač) → N(narator)/. U drugom primjeru je i prostorna i vremenska distanca daleko manja. Što se tiče prenosioca informacije, on je nepoznat, čak nespomenut; izvjesno je jedino da to nije jedan od učesnika u događaju. Dakle, ovdje je put kojim je narator saznao informaciju koju čitaocima prenosi nešto duži (DČ) → N.N. → N). Najzad, u trećem primjeru je i prostorna i vremenska distanca zanemarljivo mala. Prenosilac informacije je neposredni učesnik u događaju, mada ne i njegov inicijator. Stoga se i za ovaj slučaj može reći da je narator informaciju primio (donekle) posredno (D₁ → D₂ → N).

Ovdje želimo istaknuti dva momenta:

1. forma *-miş* mora biti sastavni dio predikata u svim onim slučajevima u kojima narator nije "primarni izvor informacije", dok je sasvim irelevantno da li je on informaciju saznao neposredno od doživljača, ili pak nečijim posredovanjem.

2. u svakom od navedenih primjera nailazimo na naratorovo mirno, objektivno prenošenje događaja bez iznošenja bilo kakvog vlastitog stava o njima. Zbog toga će u svim ovim slučajevima forma *-miş* imati značenje tradiranja (objektivna modalnost), dok odsustvo govornikovog subjektivnog stava isključuje i značenje subjektivne modalnosti (ironije, nevjerice i sl.).

4.1. Kao što smo u jednoj od prethodnih napomena naveli, u romanu *Derviş i smrt* narator ponekad svoju poziciju pripovjedača ustupa nekom od junaka koji pripovijeda događaj(e) iz svoje tačke gledišta. Kako su to u ovom romanu većinom primjeri upravnog govora, junaci gotovo redovno kazuju događaje čiji su oni neposredni učesnici. Tako i junaci o onome o čemu saopštavaju imaju isti odnos kao narator prema pripovijedanju svojih doživljaja. Stoga će tužna priča o majci spahinici, koju prenosi Hasan uključujući je u priču o nekim vlastitim doživljajima biti označena formom *-miş* u svojim predikatima, sve dok Hasan u pripovijedanju ne dođe do svog susreta sa nesretnom ženom. Jer sve do tog susreta doživljaji majke spahinice udaljeni su od Hasana i prostorno i vremenski, pa samim tim i iskustveno. Njegova "udaljenost" eksplicirana je signalom "čuo sam..." kojim se želi ukazati na prethodnog prenosioca informacije. Evo tog primjera:

... *čuo sam za jednu ženu iz Višegrada, udovicu nekog spahije. Nikog nije imala osim sina, mladića od dvadeset godina. /.../ Kad je mladić poginuo u ratu, majka se izbezumila, najprije nije vjerovala, a onda se zatvorila u sobu... (273)*

... *Vişegrat'ta yaşayan bir sipahinin dul eşinin hikayesini duymuştum. Yirmi yaşındaki oğlundan başka hiç kimsesi yokmuş kadının./.../ Oğlu harpte ölünce, kadın aklını oynatıp, bir odaya kapanmış... (364)*

Navest ćemo i ovaj primjer, riječi defterdarove kojima se on obraća šejhu Ahmedu Nurudinu dok razgovaraju o Hasanu:

Je li tvrdio da Dubrovčanin nije mogao dobiti odmorne konje u menzilhani? A nisu ni odlazili u menzilhanu. (358)

Kada bismo drugu rečenicu u ovom primjeru izdvojili iz konteksta, mogli bismo je razumjeti kao defterdarovu tvrdnju da lica o kojima govori nisu eto, "ni odlazili u menzilhanu". No turski prevod glasi:

Dubrovnikli'ye menzilhaneden dinlenmiş at sağlamayadıklarını söyleyen o değil miydi? Oysa menzilhaneye uğramamışlar bile.(456)

Forma *-miş* u predikatu iskaza na koji smo skrenuli pažnju sugerira turskom čitaocu da govorno lice nije direktno upućeno u njime označenu radnju. Tek kada pročitamo pitanje koje govornom licu postavlja sagovornika, "Ko to kaže?" ono nas vraća na prethodnu rečenicu.¹⁶ i priprema nas na dva moguća odgovora govornog lica: 1. Kažem ja. 2. Kaže neko drugi. Prvi odgovor bi uslijedio ako bi spomenuti iskaz doista bio tvrdnja govornika, kako smo ga mogli razumjeti prvobitno. No tada bi njegov turski prevod morao glasiti "*menzilhaneye uğramadılar bile*": u predikatu bi stajao glagolski oblik koji implicira značenje kategoričnosti, odnosno upućenosti govornog lica u radnju o kojoj saopštava. Ali odgovor koji je defterdar dao, "Svejedno ko kaže", nedvosmisleno upućuje na njega kao posrednika tj. prenosioca tuđe informacije. Stoga je tek i uključivanjem ovog odgovora naš izdvojeni segment teksta zaokružen i svaki njegov član dobija svoje pravo značenje.

5. Kao oblik saopštavanja Selimović u svom romanu često koristi tuđi govor. Tuđi govor bi se jednom uopštenom definicijom mogao opisati kao tekst koji na datom mjestu nije očekivan i koji izgovaraju tuđa usta.¹⁷

Tuđi govor inkorporiran je u autorov kontekst - naratorovo pripovijedanje - u formi upravnog govora, u formi neupravnog govora ili u formi slobodnog upravnog govora. Dok upravni govor znači doslovno prenošenje tuđih riječi sa svim obilježjima tog govora, nepravni i slobodni upravni govor daju se kao dio naratorovog pripovijedanja, iako se kod ovog posljednjeg oblika nastoje što više očuvati individualna obilježja govornog lica.¹⁸

Uključivanje upravnog govora u autorovo pripovijedanje u književnoumjetničkom tekstu znači naratorovo ustupanje pozicije liku što opet podrazumijeva neposredno saopštavanje riječi. Međutim, druga dva oblika navođenja tuđih riječi daju se sa tačke gledišta naratora što, pak, znači da se govor navodi *posredno*. Za naše je istraživanje zanimljiv upravo onaj tuđi govor koji se saopštava naratorovim posredovanjem.¹⁹

¹⁶ O ovome vidjeti: N.Petković, 280-281.

¹⁷ isto, 290.

¹⁸ O ovome vidjeti: A. Antoš, 108-111.

¹⁹ Dok se naš rad bavi pitanjem izražavanja neupravnog govora u turskom jeziku, pitanjem upravnog govora i nepravog upravnog govora bavi se E.Čaušević u radu

Tuđi govor koji narator uključuje u svoje pripovijedanje ranije je bio potpuno samostalan govor, neovisan od konteksta u kojem ga mi nalazimo.²⁰ Njegovim uvođenjem u pripovijedanje naratora on postaje "govor u govoru", "iskaz u iskazu".²¹ Između naratorovog i tuđeg govora uspostavljaju se određeni odnosi koji čine da dva teksta vlastitog identiteta funkcioniraju kao jedan novi tekst. Naime, među njima se uspostavlja misaoni odnos pretvarajući ih u jednu novu cjelinu.

5.1. Odsustvo aktivnog percipiranja tuđeg govora, tj. njegovo prenošenje u drugom kontekstu, u turskom jeziku mora biti naznačeno i formalno-gramatičkim sredstvima: uvođenjem forme *-miş* u predikatu (predikatima) tuđeg govora. Naravno, ova upotreba forme *-miş* proizilazi iz njenih značenja o kojima smo govorili na početku ovog rada. Navest ćemo nekoliko primjera "saopštenog" tuđeg govora iz romana *Derviş i smrt*.

a) *Upitao me da li bih želio da pređem u drugu ćeliju, nije ovako mračna, ni vlažna k o moja. (195)*

Öteki hücreye geçmek isteyip istemediğim sordu. Öteki hücre bunun gibi karanlık ve rutubetli değilmiş. (269)

b) *Pasvandžija je gledao mirno za njima, i objasnio da im je već ušlo u običaj da svako veče štogod unište. A on se skloni, čuva glavu. I sutra plate mahaljani, nije pravo da plaća on iz svog džepa. (131)*

Gece bekçisi gençlerin ardından sessizce bakarken, bu gençlerin her gece bir zarar yapmayı alışkanlık haline getirdiklerini söyledi. Kendisi bir kenara çekilip başını kollar ve bir gün sonra, zararı mahalli halkı ödermiş; doğrusu buymuş cebinden ödeyecek değilmiş ya. (184)

U navedenim primjerima tuđi govor uvodi se tipičnom formom neupravnog govora, uvodi se, naime, zavisno-složenom rečenicom čiji nadređeni dio predstavlja glagol govorenja (*objasnio je, upitao me*) a u njenom podređenom dijelu navode se tuđe riječi. Dok u prvom primjeru (a) uvodnu zavisno-složenu rečenicu slijedi samo jedna, u drugom primjeru (b) slijedi je cijeli pasus. Za našu je analizu bitno sljedeće: turski prevodilac uvodnu rečenicu prevodi takođe zavisno-složenom rečenicom tipa proparticip + glagol govorenja (izjavna rečenica), dok tekst koji slijedi od naratorovog govora odvaja uvođenjem forme *-miş* u predikatima ovog pripovijednog dijela. Tako su dva teksta - onaj koji predstavlja vlastiti doživljaj i iskustvo naratora i onaj koji predstavlja doživljaj i iskustvo nekog drugog, obično junaka iz romana - i gramatičkom naznakom odvojeni, a zavisno-složena rečenica ima funkciju oznake prelaska sa jednog teksta na drugi.

Logičko-semantički i semantičko-sintaksički odnos upravnog i autorskog govora u složenim rečenicama sa kvaziveznikom/transformantom "diye" u savremenom turskom jeziku.

²⁰ M. Bahtin, 131; takođe i 128-129.

²¹ isto, 128.

5.2. Nekada je tuđi govor nagovješten rečenicom koju doživljavamo kao naratorov komentar onoga što u pripovijedanju slijedi. Naravno, i takva rečenica svojim sadržajem upućuje na tuđi govor. Signalizirajući njegovo navođenje ona, baš kao i zavisno-složena rečenica izjavnog tipa u gornjim primjerima, razdvaja dva teksta.²² Naprimjer:

a) *Hasan je pretjerivao iskrivljujući hodžine riječi. Rekao je kako Alihodža nije htio da dođe, zato što se boji hadži-Sinanudina. Briga o zatvorenicima je hadži-Sinanovo zadovoljstvo kao lov, kao kocka, kao ljubav. (250/251)*

Hasan Ali Hoca'nın sözlerini abatarak anlatıyordu: Ali Hoca hacı Sinaneddin'den korktuğu için onun dükkanına gelmemiş Hacı Sinaneddin'in hükmülere karşı olan ilgisi, av, kumar gibi zevk, bir sevgi halini almış. (335)

b) *Ali kad je ispričao učinilo mi se čudno. Išao je Hasanovu ocu, rekao je, i pred kapijom kadijine kuće vidio je Mula Jusufa. Stajao je neodlučan, gledao u prozore, pošao prema vratima i zaustavio se, pa polako osvrćući se krenuo od kuće. (228)*

Her şeyi duyduktan sonra Hafız Muhammet'in anlattıkları bana da acayip göründü. Hafız Muhammet Hasan'ın babasını ziyarete giderken, Molla Yusuf'a kadının kapısı önünde rastlamış. Yusuf, kararsız bir süre kapı önünde dürmüş, evin pencerelerini gözlemiş, bir ara kapıya yaklaşmış, sonra geri çekilip sağa sola bir göz atmış ve evden uzaklaşmış. (310)

U oba navedena primjera postoji uvodna rečenica koja anticipira tuđi govor. A da je to doista govor nekog od junaka a ne samog naratora naglašava i glagol govorenja u svom, za ovakvu upotrebu tipičnom obliku, *rekao je*, bilo da je upotrijebljen interpoziciono (primjer (b), ili pak prepoziciono, odnosno kao nadređeni dio zavisno-složene rečenice (primjer (a)). No u turskom prevodu ovu drugu naznaku tuđeg govora nećemo naći. U turskom jeziku će ona prva uvodna rečenica biti sasvim dovoljan signal da slijedi govor. Tuđi govor, odnosno predikat unutar njega dobit će formu *-miş*, pa glagol govorenja postaje apsolutno suvišan i stoga se redovno izostavlja. Prevodilac će se u ovakvim slučajevima poslužiti čak i grafičkim sredstvom, dvotačkom, da ukaže na granicu između dva teksta (kao u primjeru (a)).

5.3. Kao što u gornjim primjerima možemo vidjeti, Selimović često pribjegava nedijaloškom opisivanju razgovora. Takva mjesta bi se vrlo lahko, uz malo pomjeranja u tekstu, mogla dijalogizirati.²³ Uzmimo naš posljednji primjer: ako bismo ličnu zamjenicu trećeg lica (koja se odnosi na junaka) zamijenili za prvo lice, uz obavezno uvođenje navodnih znakova, dobili bismo običan slučaj upravnog govora. Kako bi to značilo i uključivanje tačke gledišta junaka čije se riječi navode, značilo bi, naime,

²² O signalnim obrtima koji predupređuju miješanje dvaju tekstova i nagovještavaju novu priču vidjeti: N.Petković, 272.

²³ R. Lagumdžija, 150-151.

neposredno saopštavanje, više ne bi postojali uslovi za uvođenje forme *-miş* u predikatskim oblicima tog dijela teksta. Naš prevodilac je nekada, mada vrlo rijetko, izabrao upravo ovaj oblik kazivanja. Navest ćemo jedan takav primjer:

Kad smo mu pokazali izvještaj, preletio ga je očima, i mašući glavom, izrazio čuđenje ako je to pisao njegov prijatelj, on ne zna, doduše, jer se nikada nisu dopisivali, da bi mogao prepoznati rukopis, ali je moguće prepoznati misao a baš nju ne vidi. /...? A ako je to zaista njegovo, a po svemu izgleda da jeste, onda on ima dvije duše i ovu mu do sada nije pokazivao. (355)

Gosterdiğimiz mektubu gözden geçiren Hasan, başını sallıyarak şöyle konuştu:

- Kendi'yle daha önce hiç mektuplaşmadığım için bu yazının ona ait olup olmadığını bilemem. Ayrıca okuduklarımda onun olduğu kanısını uyandıracak bir düşünceye de rastlayamadım. Ama gerçekten bu mektup ona aitse ki durum öyle olduğunu gösteriyor, aptal yerine konuştuğum için üzgünüm. Demek dostum iki ruhluymuş ve birini bana göstermemiş. (453)

Ostavljajući po strani one momente u ovom primjeru u kojima je prevodilac odstupio od originala,²⁴ želimo skrenuti pažnju na to da predikati glase *bilemem*, *rastlayamadım* i *üzgünüm* umjesto da budu u trećem licu i sa formom *-miş* u svome sastavu (*bilememiş*, *rastlayamamış*, *üzgünmüş*) kako bi morali glasiti da je prevodilac slijedio autorov oblik saopćavanja tuđih riječi.²⁵ Tako čitalac turskog prevoda Hasanove riječi prima iz njegove vlastite tačke gledišta a ne iz tačke gledišta naratora kako je u originalu.

6. Za našu analizu biće zanimljivi i sljedeći primjeri, svi iz upravnog govora:

a) - *Bojiş se mene?*

- *Ne bojim. Zašto bih se bojao? (307)*

- *Benden korkuyor musun?*

- *Korkuyorum. Neden korkacak mışım? (394)*

b) - *Kada se zemlja žestoko zatrese biće vas tri vrste.*

- *Kakve tri vrste? (193)*

²⁴ Na primjer, umjesto predikatske sintagme "izrazio čuđenje" prevodilac će reći "şöyle konuştu" (=i ovako je rekao) aktualizirajući upravni govor koji slijedi.

²⁵ Navođenje tuđih riječi u formi upravnog govora znači njihovo navođenje u istom onom obliku u kojem su bile kao samostalan tekst, izvan konteksta u kojem ih mi nalazimo. Što se tiče značenja i funkcije forme *-miş* u posljednjoj rečenici ovog primjera, o tome ćemo govoriti nešto kasnije. (7.1.)

- ... *siz de üç sınıf olursunuz.*
- *Nasıl üç sınıf olurmuşuz, diye sordu Cemal. (267)*
- c) - *A još im traje i ono što si poslao.*
- *Šta sam poslao? (372)*
- *Sonra sizin gönderdiğinin de hala bitmedi.*
- *Ne göndermişim ben? (477)*

U svim navedenim primjerima iskazi u kojima nalazimo formu *-miş* predstavljaju reakciju govornika na riječi sagovornika: govorno lice ponavlja riječi svog sagovornika očekujući njihovo pojašnjenje. Kako ponavljanje tuđih riječi predstavlja njihovo saopštavanje iz tuđe tačke gledišta, što opet znači njihovo, u određenom smislu, posredno saopštavanje, u predikatima takvih iskaza forma *-miş* će biti neophodna. Naravno, ovu bi upotrebu forme *-miş* bilo teže razumjeti ako se iskaz koji je sadržava ne bi posmatrao u okviru konteksta, zapravo u okviru međusobnog odnosa ovog iskaza i onog koji mu neposredno prethodi.

7. Vratit ćemo se sada na značenja forme *-miş*. Pažnju nam privlači objašnjenje značenja ove forme koje u svojoj *Gramatici* daje francuski turkolog J. Deny: formom *-miş* označava se (i) takva radnja koje govorno lice nije svjesno²⁶, pa lahko možemo zaključiti da je govornom licu dostupan samo rezultat, odnosno samo posljedica takve radnje. Ovakvo značenje forma *-miş* ima u sljedećim primjerima:

a) *Avaj tugo golema, nešto se desilo s nama, nešto se grdno desilo s nama, smanjili smo se a nismo to ni primijetili. (123)*

Yazıklar olsun, çok kötü şeyler olmuş bize, küçülmüş, küçüldüğümüzün farkına varmamışız. (173)

b) *Mislio sam da znam šta je to, ali sve što sam do tada smatrao mržnjom, bila je njena prazna sjenka. (246)*

Nefretin ne olduğunu bildiğimi sanırdım. Meğer o ana kadar nefret olarak bildiklerim nefretin boş gölgesiymiş. (330)

c) *Eto, sav strah je bio uzaludan. (139)*

Her şeyin hüküm yerine geçecek bir karara bağlanacağı korkusu boşunaymış demek. (196)

Kao što smo rekli, roman *Derviş i smrt* je priča šejha Ahmeda Nurudina o njegovim doživljajima, o njegovom životu i stavu prema životu. No iskazi u gornja dva primjera predstavljaju njegovo sasvim novo iskustvo, dakle, iskustvo neočekivano iz aspekta govornog lica koje ono tek spoznaje i konstatirajući ga izražava svoju začuđenost. Upravo zbog toga su u turskom

²⁶ Deny, 617. Kao primjer navodi se sljedeća rečenica *Ah, kar yağmış (yağdı da beşim yok): (vidim, konstatujem) Padao je snijeg; padao je a ja nisam znao.*

prevodu ovi izrazi označeni formom *-miş* u predikatu koja, ukazujući na govornikovu neupućenost u tok, u proces radnje ili stanja o kojem govori eksplicira različitost ovih iskaza u odnosu na organiziranost cjelokupnog pripovijedanja.

Istu funkciju ima forma *-miş* i u narednim primjerima u kojima je naratorova iznenađenost još više naglašena upitno-uskličnim iskazima:

Zar sam toliko mogao sumnjati u božiju pravdu? (341)

Alahın adaletinden nasıl olmuş da bu kadar şüphe edebilmiştim. (433)

Zar je put koji sam izabrao toliko ništavan za moga oca da me radi toga živa sahranio? (69)

Varlığımı kabul etmeyecek kadar mı yollarımız birbirinden ayrı, birbirinden farklıymış? (97)

Kako je proveo tolike godine bez sina, mislio sam iznenađen ovom ljubavlju i tugom zbog rastanka. (280)

Bu sevgi ve ayrılık üzüntüsüne şaşarak:

-Nasıl olmuş da bunda yıl oğlundan uzak kalabilmiş bu adam?- diye kendi kendime soruyor.../ dum. (373)

7.1. Primjer u kojem je ovo značenje forme *-miş* ostvareno iz tačke gledišta jednog od junaka iz romana nalazimo u Hasanovim riječima u primjeru 5.3. kada on za svoga prijatelja Dubrovčanina kaže da "... *onda on ima dvije duše i ovu mu do sada nije pokazivao*". Kao u gornjim primjerima, i ovdje je govorno lice, Hasan, "iznenađen", "zatečen" stanjem koje konstatuje.

Pretpostavimo da je prevodilac ovaj pasus preveo u formi neupravnog govora. U tom bi slučaju rečenica koja nas ovdje zanima, bar što se predikata tiče, glasila isto. (*O zaman dostu iki ruhluymuş ve birini ona göstermemiş*). U tom slučaju bi forma *-miş* imala dvostruko značenje: 1. značenje rezultativnosti iz tačke gledišta primarnog govornika (Hasana); 2. ukazivanje na sekundarnog govornika (naratora).

8. U drugom romanu koji nam je poslužio kao korpus za ovo istraživanje, u Andrićevoj *Na Drini Čupriji*, narator ima spoljnu poziciju u odnosu na događaje o kojima priča. On je lice izvan opisanog svijeta, on nije doživio događaje o kojima pripovijeda. Kako i sam podnaslov romana sugerira, narator je u poziciji hroničara koji detaljno i krajnje objektivno bilježi sve događaje u višegradskoj kasabi. On ispričane događaje potkrepljuje činjenicama i dokumentima, a samo pripovijedanje postavljeno je u treće lice.

A ako je hroničar krajnje objektivan i ako su mu iz njegove pozicije, udaljene od događaja i vremena o kojima kazuje, dostupni svi detalji, pa čak i razmišljanja nekih likova (jer on sve zna i sve vidi), nas interesuje koji će dijelovi teksta u ovako strukturiranom romanu, u turskom prevodu biti označeni formom *-miş* u predikatu (predikatima).

Ono što se u vezi sa ovim pitanjem može primijetiti već prilikom površnog čitanja teksta jeste da je pojava forme *-miş* u prevodu romana *Na Drini ćuprija* ograničena. A ograničena je upravo naratorovom pozicijom u sve događaje detaljno upućenog pripovjedača. Navest ćemo sada one, s obzirom na obim romana, rijetke situacije u pripovijedanju u kojima je u turskom prevodu morala biti upotrijebljena forma *-miş*.

9. Prije svega to su oni dijelovi teksta u kojima se pričaju narodna predanja i legende. Zbog svojih značenja koja smo u ovom radu ukratko opisali, upotreba forme *-miş* u turskom jeziku raširena je upravo u bajkama i narodnim pričama. Tako ćemo i u prevodu romana *Na Drini ćuprija* naći formu *-miş* kao gramatičko vrijeme, ili pak kao sastavni dio gramatičkog vremena, u onim dijelovima teksta koji predstavljaju narodno predanje. Narodno predanje više nije nepristrasno kazivanje objektivnog naratora nego prenošenje tuđeg, narodnog kazivanja. Prelazak sa hronološkog opisivanja događaja na narodnu priču autor redovno signalizira svojim komentarom: "priča se", "kako kažu", "bajka kaže", ili podužim komentarom o djeci koja znaju "sve priče o legende koje se vezuju za postanak i gradnju mosta". Ovim se komentarom uvodi predanje o Stoji i Ostoji, blizancima koji su uzidani u most.

Dok nije "nešto" progovorilo iz vode i savetovalo Radu Neimaru da nađe dvoje nejake dece, bliznadi, brata i sestru Stoju i Ostoju po imenu i da ih uzida u srednje stubove mosta. (50)

Nihayet sulardan bir ses yükselerek Mimar Radeye Stoya ve Ostoya adll biri erkek biri kız iki kardeş bulup ortadaki sütünların içine ördürmesini öğütlemiş. (25)²⁷

²⁷ U našim primjerima preuzetim iz romana *Na Drini ćuprija* forma *-miş* bit će predstavljena kroz oblik perfekta neodređenog, kao što je i u navedenom primjeru.

Perfekt neodređeni je gramatičko vrijeme koje stoji u opoziciji sa perfektom određenim, s obzirom na njihova značenja. Za razliku od prvog perfekta, perfekt određeni (ili perfekt na *-di*) saopštava o samom procesu glagolske radnje, što podrazumijeva neposrednu upućenost govornog lica u odvijanje radnje o kojoj saopštava. Ovo pak značenje isključuje sva ona modalna značenja koja sadržava forma *-miş*, dok omogućava razvijanje modaliteta kategoričnosti.

Kako je roman *Na Drini ćuprija* retrospektivno pričanje poznatih, provjerenih događaja u jednom dugom vremenskom periodu, kazivanje se vrši u prošlim gramatičkim vremenima, i to onima koja od modalnih značenja impliciraju kategoričnost.

Spomenutu opoziciju dva perfekta u turskom jeziku, u našem romanu možen o pratiti na primjerima dvojnosti mitskog i realnog. Naime, u romanu *Na Drini ćuprija* autor uspostavlja vezu između zbivanja u realnosti i onih u narodnim pričama tako što se legende iz romana na neki način potvrđuju u realnosti. (O ovome vidjeti prilog P. Džadžića, *Realno i mitsko u romanu "Na Drini ćuprija"*). Karakterističnu sličnost između legende i realnosti možemo primijetiti i na primjeru koji smo mi naveli. Na jednoj strani je ova legenda o djeci koja su uzidana u most, a na drugoj stvarni

10. Pozicija sveznajućeg pripovjedača zasjenjena je i u sljedećem primjeru:

Tako su za jedne davnašnje poplave izašla dvojica višegradskih hodža da uče dovu protiv te napasti. Jedan je hodža imao kuću u donjem delu kasabe... (121)

Çok eskiden Vişegrad'da sular kabardığı zamanki hoca duaya çıkmış. Birinin evi suların bastığı aşığı bölümünde imiş. (104)

Ovako o jednoj davnašnjoj poplavi pričaju ugledni ljudi iz višegradske kasabe okupljeni u Hadži-Ristanovoj kući. Ali, ovome dijelu teksta neposredno prethodi naratorov komentar da "u tom naraštaju nije bilo gotovo nikoga ko se dobro sećao poslednje velike poplave". Dakle, o ovom se događaju govori iz pozicije kasabalija od kojih niko nije neposredno doživio ono o čemu se pripovijeda, što je prevodiocu signal da predikati u ovom dijelu teksta moraju biti označeni formom *-miş*.

11. Za razliku od prethodnih slučajevima u kojima redovno postoji jezički signal da slijede tuđe a ne riječi naratora, nekada će prelazak sa naratorove na tuđu tačku gledišta biti označen jedino frazeološkim sredstvima kojima se daje nova, neočekivana stilizacija rečenice.²⁸ Tako naprimjer, kada narator, govoreći o historijskoj ličnosti Mehmed-paši Sokoloviću kaže:

Mehmed-paşa koji se celog života borio sa krađom i nepouzdanošću svojih službenika, naredio je nevaljalom povereniku da vrati celu sumu... (99) sintagme "celog života" i "nevaljali poverenik" ovom iskazu daju sasvim novu nijansu. Ovaj iskaz više ne odgovara tački gledišta objektivnog, pouzdanog hroničara koji piše na osnovu poznatih, provjerenih činjenica; ovo je mišljenje o sudbini nepoštenog Abidage koje je vladalo u narodu.²⁹ Stoga turski prevod glasi:

događaj sa graditeljem Arapinom koji je nesretnim slučajem zaista ostao uzidan u most. Navest ćemo taj primjer:

U tom trenutku na nerazumljiv način, popustili su konopci i blok se srušio, najprije jednim krajem a zatim celom težinom na uzbuđenog Arapina, koji nije ni gledao iznad sebe nego dole u vodu. (102)

O sırada anlaşılmayan bir sebeble halatı gevşettiler. Kocaman taşın, ilkin bir köşesi kaydı, sonra olduğu gibi, telaşından hiç yukarı bakmadan, hep aşağı bakarak, bundan ötürü de taşın düşmekte olduğunu görmeyene Arapın üstünü yıkıladı. (84)

²⁸ Ovdje se frazeološkim sredstvima postiže promjena ideološke tačke gledišta. O ovome vidjeti: Uspenski, 15-27.

²⁹ U kontekstu napomene 27. u opoziciji sa ovim primjerom stajao bi sljedeći: *Za tih šezdeset i nešto godina služio je tri sultana, doživio i u dobru i u zlu što samo retki i odabrani doživljavaju i uzdigao se na nama nepoznate visine moći i vlasti, gde samo malo njih dolazi i ostaje. (62)*

Ove se riječi takođe odnose na Mehmed-pašu Sokolovića ali im prethodi napomena naratora da on kazuje ono što možćemo saznati iz "svake istorije na svim jezicima". Upravo zbog toga je ovaj primjer preveden perfektom određenim:

Ömrü boyunca, memurların namussuzluğu ve hırsızlığı ile savaşıyor olan Vezir, ona ihanet eden bu hırsızları çağırıp hemen çaldığı paraları geri vermesini söylemiş. (81)

12. Opšti zaključak naše analize bio bi da se prilikom prevodenja sa našeg jezika na turski glagolska forma *-miş* može na odgovarajući način uključiti u predikat(e) turskog prevoda jedne tekstualne cjeline tek određivanjem svih značenja tog dijela teksta u okviru šireg konteksta, pa i cijeloga teksta. Budući da se analiza koju smo mi vršili zasniva na dva književnoumjetnička teksta i da je primijenjen metod kontrastiranja njihovog prevoda sa originalima, eventualna buduća istraživanja trebala bi biti obavljena na raznovrsnijim tekstovima koji bi pokazali još raznovrsnije primjere upotrebe ove forme u turskom jeziku.

LITERATURA

- Antoš, A., *Osnove lingvističke stilistike*, Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- Bahtin, M., *Marksizam i filozofija jezika*, Nolit, Beograd, 1980.
- Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- Čaušević, E., "Kontrastivni pogled na kategoriju glagolskog načina u savremenom turskom i srpskohrvatskom jeziku", V Kongres Zveze društava za upotrebno jezikoslovje Jugoslavije, *Uporabno jezikoslovje*, Ljubljana, 1989, str. 560-563.
- Čaušević, E., "Logičko semantički i semantičko-sintaksički odnos upravnog i autorskog govora u složenim rečenicama sa kvaziveznom / transformantom "diye" u savremenom turskom jeziku", *POF* 38, Sarajevo 1989, str. 41-61.
- Čaušević, E., "Semantička analiza intencionala-futura u savremenom turskom jeziku", *POF* 32-33/1982-83, Sarajevo, 1984, str. 27-50.
- Džadžić, P., "Realno i mitsko u romanu *Na Drini ćuprija*", *Zbornik radova o Ivi Andriću*, Srpska Akademija nauka i umjetnosti, knj. DV. Odeljenje jezika i književnosti knj. 30. Beograd, 1979. str. 317-362.
- Đinđić, S., *Udžbenik turskog jezika*, Beograd, 1979.
- Deny, J., *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Tercume eden: A.U. Elove, Istanbul, 1941.

Tasad ve mutlulukta pek seyrek ve seçkin kişilerin duyduklarını duydu. Kudret ve iktidarda pek az kimsenin eriştiği ve pek azının da koruyabildiği yukseklere çıktı. (38)

- Filipović, N(edim), *Kurs iz gramatike turskog jezika*, (rukopis) predavanja 1978-1982, bilješke naše.
- Grunina, E. A. , "K istorii semantičeskogo razvitja perfekta *-miş*", *Sovjetskaja tjurkologija*, No. 1, Baku, 1976, str 11-26.
- Grunina, E. A. , "O sintaksičeskom vremenu", *Turcologica*, 1986, K vos'-midesjatiletiju akademika A.N.Kononova, D. M.Nasilov, Leningrad, 1986, str. 85-95.
- Hadžiefendić, R. , "Turcizmi u funkciji imenovanja likova u *Dervišu i smrti i Na Drini ćuprija*", *Književni jezik*, god. 13, broj 4, Sarajev, 1984, str. 199-217.
- Hadžiefendić, R. , "Glagoli govorenja u autorskim remarkama i upravni govor", *Književni jezik*, god. 16, broj 3-4, Sarajevo, 1987, str. 172-180.
- Kissling, H. J. , *Osmanisch-Turkische Grammatik*, Wiesbaden, 1960.
- Kononov, A. N. , *Grammatika sovremennogo tureckogo literaturnogo jazyka*, Moskva-Leningrad, 1956.
- Kristal, D. , *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, 1988.
- Lagumdžija, R. , *Slovo o dervišu*, Univerzal Tuzla, 1988.
- Petković, N. , *Od formalizma ka semiotici*, BIGZ Jedinstvo, Beograd 1984.
- Stanojčić, Ž. , *Jezik i stil Iva Andrića (Funkcije sinonimskih oblika)*, Beograd, 1967.
- Uspenski, B. A. , *Poetika kompozicije - Semiotika ikone*, Beograd, 1979.

O NEKIM MODALNIM ZNAČENJIMA FORME -MIŞ U FINITNIM
GLAGOLSKIM OBLICIMA U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU
(u poređenju sa bosanskim jezikom)

R e z i m e

U ovom smo radu analizirali primjere, iskaz ili nadrečeničnu cjelinu, u čijim je predikatima uključena glagolska forma *-miş* prilikom prevodenja sa našeg jezika na turski. Naš cilj je bio da upoređivanjem turskih prevoda sa njihovim originalima na našem jeziku utvrdimo šta opredjeljuje prevodioca na izbor ove forme u predikatu (predikatima) s obzirom na to da osim temporalnih značenja (koja čak u određenim situacijama ne moraju biti uključena) ova forma implicira određena modalna značenja, dok se u našem jeziku modalna značenja ne mogu izraziti samim glagolskim vremenom.

Polazište u ovoj analizi bila nam je različita pozicija naratora koji organizira pripovijedanje u tekstovima što su nam poslužili kao korpus. Pokazalo se da se u cilju iznalaženja ekvivalentnog iskaza u jeziku prevoda - a pod ekvivalentnim iskazom podrazumijeva se, svakako, i ekvivalentno glagolsko vrijeme kojim se izražava predikat - u obzir mora uzeti, osim značenja glagola u iskazu koji se prevodi, i značenje (ili značenja) samog iskaza, odnosno nadrećenične cjeline, u okviru šireg konteksta, pa i cjelovitog teksta.

ON SOME MODAL MEANINGS OF THE - *MİŞ* FORM OF FINITE
VERBAL FORMS IN THE CONTEMPORARY TURKISH LANGUAGE
(Compared with Bosnian)

S u m m a r y

In this paper the examples, phrases or suprasentential units have been analysed, whose objects contain verbal form -*miş* as translated from our language into Turkish. Our aim has been, by comparing the Turkish translations with their originals in our language, to find out what makes the translator chose this form of object(s), considering the fact that apart from temporal meaning (which even in some circumstances need not be included) this form also implies certain modal meanings, while in our language modal meanings cannot be expressed by the verb tense itself.

The starting point for us in this analysis has been a different position of the narrator who organizes narration in the corpus of texts we have used. It has been shown that, in order to find the equivalent phrase in the target language- by the equivalent phrase we certainly understand the equivalent verb tense by which its object is expressed-besides the meaning of the verb in a phrase being translated, the meaning (or meanings) of the phrase itself must be taken into consideration, i.e. the meaning of the suprasentential unit, within a broader context, and even within the whole text.